

עכו

נפוליון בעכו

הפילוסוף ברטראנד ראסל אמר: "מלחמה אינה קובעת מי צודק, אלא מי נשאר". אכן כך. משחר ההיסטוריה האנושית צצו ועלו מלחמות וקרבות: במגוון אינסופי של מקומות וסיבות, נפגשו שני אויבים או יותר, כאשר לכולם ברור שרק אחד מהם יזכה לחזור משם הביתה.

העולם של היום הוא תוצר של ניצחונות העבר; לפיכך, מעניין להרהר אודות חלק מהקרבות המשפיעים ביותר בתולדות האנושות, שתוצאתם קבעה את דמותו של העולם כפי שאנו מכירים אותו היום.

לקרב כזה, נייחד את מאמרנו היום, ואכן, שוו בנפשכם דמותו של העולם אילו נפוליאון לא היה כושל בעכו. יש להניח כי שפת הדיבור השלטת היום בעולם הייתה צרפתית ולא אנגלית, והמזון המהיר הרווח היה קרואסון ובגט...

"לו הייתה נופלת עכו, הייתי משנה פני העולם"

בסיפורי ההיסטוריה שזורים משפטים מרגשים, חלקם פרי הגותם של קובעי ומשני היסטוריה. לפנתיאון משפטים מרגשים אלה, נכנס גם צערו העמוק של נפוליאון. בסנט הלנה, באזני דה-בוריין כותב זיכרונותיו, ביכה נפוליאון את כישלונו הצורב בכיבוש העיר עכו: **"לו הייתה נופלת עכו, הייתי משנה פני העולם"** וכן: **"גורל המזרח נקבע בעיירה קטנה זו"**.

סיבות רבות אשר הצטברו אחת לאחת כבר בתכנון המסע לארץ ישראל, תרמו לכישלון זה, חלקן פרי אישיותו-נפוליאון נודע כמהיר קליטה, אך גם כמי שהיה נחפז בהסקת מסקנות, מה שהיה לו לרועץ בכלל ובמצור סביב חומות עכו בפרט.

הרקע לפלישתו של נפוליאון למזרח הים התיכון

בתחילת שנות ה-90 של המאה ה-18 הייתה האימפריה התורכית מיוודת עם צרפת. בשנת 1796 הגיעו טכנאים צרפתים רבים לתורכיה, בהם הקצין הצעיר נפוליאון, כדי להדריך את הצבא התורכי החדש ולארגן מחדש את הארטילריה שלו. בתחילת 1797 אף הציעו הצרפתים לכרות ברית עם תורכיה כנגד רוסיה ואוסטריה. ואולם לאחר חודשים אחדים, סיפחו הצרפתים אחדים מן האיים היוניים לצרפת. נפוליאון טען כי הם ישמשו כבסיסים לפעולות במזרח הים התיכון, שמטרתן לתמוך בעותומנים או לקחת חלק בשלל אם האימפריה העותומנית תתמוטט. בתחילת 1798 התחזק משקלם של אנשי הממשל הצרפתי אשר תמכו בפלישה למצרים וזו אכן יצאה לפועל ביולי אותה שנה, עם כיבוש אלכסנדריה.

הצרפתים טענו כי הם באים למצרים כדי לשחררה מעול הממלוכים שמרדו באדונם התורכי, "אף כי", כך אמרו, "לא בלי תמורה": הצרפתים ינהלו את המסחר הבינלאומי ואת כל הכוח הצבאי במדינה; בכך הקיץ הקץ על אותה ידידות צרפתית-תורכית ובספטמבר 1798 הכריז הסולטאן התורכי מלחמה בצרפת.

נפוליאון חשש מתנועת כוחות הקואליציה (אנגליה, רוסיה ואוסטריה) אל מצרים בשני צירים: פלישה ימית בריטית ישירה למצרים ותנועת מלקחיים יבשתית דרך סוריה וארץ ישראל דרומה. הוא הניח, ובצדק, כי הדבר לא יתרחש בחורף (1798/9) ועל כן החליט על מבצע בזק יבשתי דרך סיני אל ארץ ישראל וסוריה, על מנת לשוב למצרים לפני קיץ 1799. למעשה, הכין נפוליאון מסע בזק בן חמישה חודשים- לארץ ישראל ובחזרה.

שהייה בלתי צפויה של כשבועיים לפני מצודת אל עריש קיצרה את זמנו של נפוליאון עוד יותר משהיה דחוק לכתחילה; נפוליאון ויתר על תותחי המצור הכבדים שלו (אלו נשלחו בספינות לעכו) ומצודת אל עריש הייתה חזקה באופן בלתי צפוי; לאחר נפילתה שיחרר נפוליאון את מרבית מגיניה בהבטיחם שלא לשוב ולפעול כנגדו, אך מקצתם הגיעו לעכו ותגברו את הגנת העיר; בה בעת הגיעה למימי עכו השייטת הבריטית שעתידה הייתה להקשות עליו מאוד. גם שרידי כוחותיו של הממלוך איברהים ביי, שברחו לסיני מפני נפוליאון, הגיעו בחלקם אל עכו. נפילתה המהירה של יפו (כשבועיים של לחימה) גרמה לנפוליאון להסיק, באופן שתאם מאוד את אופיו הנחפז, כי אינו נדרש בפעולות מצור ממושכות. חייליו של נפוליאון ביצעו ביפו טבח והמיתו כ- 2,000 טורקים. דבר זה הפיח בטורקים משטמה עזה לו ולצבאו, ובעכו הם לחמו בחירוף נפש שכן אף שיערו שאם זו תיכבש בידי הצרפתים- גורלם יחרץ.

צד החומה שבה ניגף נפוליון

המערכה

ב 19 במרץ 1799 הגיע נפוליאון בראש צבא של 13 אלף לוחמים לחומות עכו. ככיבוש הלבנט ראה נפוליאון שלב במהלך צבאי ומדיני רחב יותר. הוא רצה לבסס ההיאחזות הצרפתית במזרח, תוך הסתייעות במיעוטים מקומיים. נפוליאון תכנן, לאחר שיצליח להסיר המכשול האחרון בדרכו, הוא עכו, להמשיך לתורכיה, ויש אומרים אף לאיים על האוקיינוס ההודי. ערב קרב אוסטרליץ, (1805) אמר נפוליאון לקציניו: "אילו הייתי כובש אז את עכו, הייתי הופך לקיסר המזרח וחוזר לפאריס דרך קושטא". עכו הייתה אפוא המפתח להצלחת המסע והגשמת יעדיו הצבאיים והמדיניים. היה זה המאבק בין הצרפתים והתורכים על השליטה בא", שנועד לחרוץ את גורל האזור לשנים הבאות. בהתחשב בקלות הרבה בה נפלו הערים האחרות לידיו, סבר נפוליאון שכיבושה של עכו יהיה דבר של מה בכך. ברם- לאחר למעלה מחודשיים ימים של ניסיונות חוזרים ונשנים לכיבוש העיר, נאלץ נפוליאון להסיר את המצור ולשוב כלעומת שבא.

הסיבות לכישלון

שלוש הן הסיבות העיקריות שגרמו לכישלונם של נפוליאון לפני חומות עכו:

- העזרה המאסיבית שהושיט הצי הבריטי לנצורים;
- הקלת ראש בביצורה וכושר עמידתה של עכו;
- נפילת התותחים ומכונות המצור של נפוליאון בידי האויב.

תרומת הבריטים להגנת עכו הייתה מכרעת. מצב רוח הנצורים ערב המצור היה בכי רע. במכתב לסידיני סמית, מפקד השייטת הבריטית, התריע ג'זאר על מצבו הנואש והודיע על החלטתו לנטוש את העיר, באם לא יזכה לעזרה הראויה. ואמנם, כאמור לעיל, הבריטים מילאו תפקיד מכריע בהגנת העיר- תותחיהם המטירו אש על התוקפים מכיוון הים, הם סיפקו לג'זאר נשק ותחמושת לרוב, הדריכו וארגנו את הנצורים בהגנת העיר ובסתימת הפרצות, ולוחמיהם אף נטלו חלק פעיל בקרבות כשעמדו לא אחת בראש המסערים שהגיחו מדי פעם אל מחוץ לחומות והסבו נזק לתוקפים. באחת מגיחות אלה מצא את מותו המייג'ור הבריטי אולדפילד, שנקבר בעכו. טבלה גדולה מאחורי כנסית סט. ג'ורג' מנציחה את זכרו של אולדפילד, שערק לאנגליה והגיע עם הצי הבריטי לעכו ותרם רבות להגנת העיר. בהיותו חבר לספסל הלמודים של נפוליאון באקדמיה הצבאית בפאריס, הוא היה בקי בשיטות הלוחמה של נפוליאון ובתכסיסיו, ונקט בצעדים הדרושים כדי לקדם את מהלכיו. בין השאר, הורה הקולונל פיליפו להאיר את חומות עכו בלילה, כדי למנוע התקפת פתע בחסות החשיכה, ופקד על הקמת קו ביצורים שני באזור "גני הפחה" למקרה שהצרפתים יפרצו את המגדל הצפוני-מזרחי.

נפוליאון הקל ראש בביצוריה ויכולת עמידתה של עכו, שגה בהערכת חומותיה האיתנות וזלזל ביכולת הלחימה של מגניה. לנגד עיניו עמד ודאי תאורו של הנוסע הצרפתי הנודע וולני: **"חומותיה של עכו, אף שתוקנו לעתים קרובות יותר מכל עיר אחרת, הן חסרות חשיבות כשלעצמן"**; אלא מאז שנכתב תיאור זה חלפו למעלה מ-15 שנה, ובמקום נערכו שינויים ושיפורים רבים, מהם התעלם נפוליאון.

לרוע מזלם של התוקפים, תותחי המצור הכבדים וציוד חיוני אחר לצורך המצור, שהובאו במיוחד מאלכסנדריה ע"י הספינות הצרפתיות, נתפסו ע"י השייטת הבריטית במפרץ חיפה ערב המצור. לא זו בלבד שציוד זה נמנע מנפוליאון-אלא שהתותחים הכבדים שנועדו לקעקע ביצורי העיר, הועמדו עתה על החומות וכוונו נגד התוקפים. באבדה מעין זו היה כדי לערער נחישותו של כל מפקד אחר בנסיבות דומות- אך לא כך לגבי נפוליאון: הלה פקד על לוחמיו להסתער על ביצורי העיר ויהי מה. מאוחר יותר קיבל אמנם ציוד נוסף שהגיע בדרך הים, אך בשלב ההוא, לא היה בו כדי לסייע באופן הראוי לכוחותיו המותשים.

ההתקפות והכישלונות

נפוליאון כיוון עיקר מאמציו לפינה הצפונית-מזרחית של העיר, שהייתה המרוחקת ביותר מתותחי הצי הבריטי. התוקפים נעזרו באמת המים הגבוהה שהתחברה לחומה באותה פינה ושימשה מחסה נוח, וכן בבריכת אגירה שרוקנה ושימשה כעמדה קדמית. במקום נפתחו תעלות מצור ונקבעו עמדות התותחים. גיחת הנצורים בניסיון למנוע את פעולות המצור לא עלתה יפה, ועם בוקר ה-28 במרץ נפתחה פעולת הרעשה, שנועדה להבקיע את המגדל הצפוני-מזרחי, ולאחריה ניתן האות להסתערות. דא עקא, שקלות הראש בה נהגו הצרפתים בביצורי העיר הייתה בעוכריהם: הסולמות שהביאו עימם לא היו ארוכים דיים כדי להתגבר על החפיר שהיה עמוק משיערו תחילה, והתנגדות המגנים הייתה עיקשת. המתפרצים נפגעו באש העזה מהמגדל ומהחומות ונאלצו לסגת, תוך אבדות רבות.

לכישלון הייתה השפעה מוראלית קשה על הצבא ומפקדיו, שנוכחו לפתע, שלמעשה אינם מצוידים כראוי למלחמה ממושכת על העיר המבוצרת.

המגנים הגיחו מדי פעם מהעיר, הטרידו את הכוחות הצרפתיים והסבו להם אבדות. החיילים הצרפתיים שנפלו לידי הנצורים נרצחו בדם קר וראשיהם הערופים נישאו ע"ג שיפודים "בתהלוכות ניצחון" ברחובות העיר, נתלו על החומות והגוויות הושלכו למטה. כל זאת נעשה כדי לרפות את ידי התוקפים, ולהמחיש את הגורל הצפוי להם אם יפלו בידי הנצורים.

לפי המסופר, נהג ג'זאר עצמו לשבת על גג ארמונו ולהעניק פרס לכל גולגולת שהובאה בפניו. הוא השתתף אישית בקרבות, עודד את חייליו ואיים לירות למוות בכל מי שיעז לסגת. יתרה מזו- בלהט הקרב החליט ג'זאר לנקום בתושבי העיר הנוצרים והורה לחסלם: למעלה ממאתיים נוצרים שהתגוררו בעכו, רובם יוונים קאתולים ומארוניטים, נרצחו בדם קר וגופותיהם הושלכו הימה.

לאחר שההסתערויות על העיר לא עלו יפה, ניסו חיילי נפוליאון לחפור מנהרה מתחת למגדל הפינה ולמוטטו; המגדל ניזוק אך לא התערער, וההסתערות שבאה בעקבות הפיצוץ נכשלה ועלתה בקורבנות רבים.

בליל ה-15 באפריל נודע לנפוליאון כי הדיביזיה של קלבר מכותרת ע"י התורכים בעמק זרעאל. הוא חש לעזרתם והגיע ברגע האחרון בעת שמצבם היה על סף ייאוש. הצבא התורכי המופתע נחל מפלה מוחצת ונפוץ לכל עבר.

טקטיקות ותבוסה

מול חומות עכו הלך המצב והחמיר. שש פעמים תקפו הצרפתיים ושש פעמים נהדפו. ב-7 במאי קיבל נפוליאון תגבורת של תותחים כבדים. בסיוע הנשק הכבד ביקש להבקיע פרצה רחבה במגדל בהתקפת לילה. כדי להקדים את התגבורת התורכית הגדולה שקרבה לעיר בדרך הים- הוקדמה ההתקפה. הצרפתיים הצליחו להבקיע את החומה ולהיאחז במגדל והמשיכו בהסתערותם לעיר. ההתקפה נבלמה הודות לקו הביצורים השני, שהוקם ע"י פיליפו (חברו ללימודים) ב"גני הפחה", בצפון-מזרח העיר. בפקודת ג'זאר, ביצעו הנצורים נסיגה מבוזימת לתוך העיר, ומשכו את המסתערים אחריהם. במקום התפתח קרב פנים אל פנים, בהשתתפות הבריטים שחשו לעזרת הנצורים. בינתיים נחת גם הכוח התורכי, שהורכב מיחידות מובחרות, ותקף את המחנה הצרפתי שמחוץ לחומות. ע"י כך נותקו הפורצים מעורפם והושמדו ברובם. המורל בקרב חיילי הצבא הצרפתי היה בשפל המדרגה; מות מפקדיהם וחבריהם הרבים, הרעב, המגיפות והמחסור באספקה ובתחמושת, פגעו בכושרם הצבאי ומוטטו את רוחם. הם סירבו להסתער שוב על הפרצה ולעבור פעם נוספת על גוויות חבריהם שנפלו. כעבור ימים אחדים השתכנע נפוליאון כי אפסה התקווה להשתלט על עכו, שמספר מגיניה עלה עכשיו במידה ניכרת על מספר חייליו. הוא חשש עוד שכל השתהות נוספת עשויה להפקיר את מצרים לפלישה אנגלו-תורכית מרודוס, שתשמש אותה להתקוממות כללית של אוכלוסיית המדינה הכבושה. לפיכך נתן הוראה להסיר את המצור, וב-20 במאי, לאחר הפגזה קשה, שבה ניזוק בין השאר המסגד הגדול, חמק הצבא הצרפתי מעכו, בלא שמגני העיר הרגישו בדבר, והחל במסעו המייגע חזרה למצרים.

במקום נותרו קברים אחדים של חיילים צרפתיים, ביניהם קברו של הגנרל קאפארלי, המהנדס הראשי של נפוליאון. תל פוחאר, ששימש כנקודת תצפית לצבא נפוליאון בעת התקפתו על עכו, מכונה "גבעת נפוליאון", זאת לפי המסורת העממית שהתקפת נפוליאון על עכו נערכה מתל זה.

שרידי ספינה מימי מצור נפוליאון נתגלו בפתח הכניסה לנמל, בין מגדל הזבובים לשובר הגלים הדרומי. הייתה זו ספינה שהוטבעה במתכוון ע"י סיר סידני סמית, מפקד הצי הבריטי, כדי למנוע את נחיתת הכוחות הצרפתיים מכיוון הים. תערוכה צנועה הממחישה במפות ואיורים את מצור נפוליאון על עכו מוצגת במוזיאון העירוני. ראוי עוד להזכיר את המצבה המוקדשת לחיילי נפוליאון בחצר מנזר הכרמליתים בחיפה.

אחרית

לאחר נסיגת נפוליאון ביקש ג'זאר להרוג את כל הנוצרים שבתחום שלטונו ואף שלח שליחים כדי להוציא לפועל את זממו. בהתערבות האדמיראל הבריטי סידני סמית נמנע הדבר. האדמירל סמית איים להפגז את העיר ולהעלותה באש, אם יעז ג'זאר לפגוע בנוצרים.

ג'זאר שלט בעכו ביד רמה וצבר הון רב, אותו הטמין לפי המסופר, במגדל הצפוני-מזרחי של ארמונו. בשנת 1804 מת ג'זאר ונקבר בעכו בחצר המסגד הגדול, הקרוי על שמו.

אנקדוטה אחת...

במהלך הקרב וכיבושה של אל עריש, נדבקו ככל הנראה חייליו של נפוליאון במגפת הדבר. מקץ שבועיים לערך, משהגיעו ליפו, פרצה המחלה במלוא חריפותה, ונפוליאון נתן הוראה לאשפז את חולי הדבר בתוככי המנזר הארמני על שם ניקולאס הקדוש ואת פצועי הקרבות בכנסיות אחרות. הרופאים הצבאיים שהביא עמו נפוליאון, דומיניק ז'אן לארי ורנה ניקולא דז'נט, עשו כל שביכולתם כדי לבלום את מגפת הדבר שפרצה בקרב חייליו. בין השאר הם הנהיגו שימוש בתחבושות מאריג כותנה קל ולשם כך השתמשו בבד שנארג באותם ימים בארץ ישראל ושנקרא "בד עזה"- מכאן המונח "Gauze pads".

במרכז כלא עכו

"פריצת בית-כלא הגדולה ביותר בהיסטוריה"

בחלק הצפוני של העיר העתיקה מתנשא מבצר עכו. זהו המבנה הגדול והמרשים ביותר בעיר, והוא מתרומם לגובה של כ-40 מטר. המבצר כולל בעיקר מבנים מהתקופה העות'מאנית, הבנויים על יסודות צלבניים. בשלהי התקופה העות'מאנית שימש המבצר בארמונם של שליטי עכו וכקסרקטין ומחסן נשק לחיל המצב. כן היה בו בית סוהר שמלבד פושעים פוליטיים ישבו בו גם מורדים וגולים פוליטיים מכל רחבי האימפריה העות'מאנית. בשנת 1875 נכלא בו בהא אללה, מייסד דת הבהאים. בתקופת המנדט שימש המבצר כבית הסוהר המרכזי של א"י. נכלאו בו אסירים פוליטיים ופוליטיים, ערבים ויהודים.

כאן נכלאו זאב ז'בוטינסקי ופיקודיו, ואף אנשי ה"הגנה" בירושלים שנאסרו בשנת 1920 בעת שהגנו על יהודים מפני פורעים ערבים. בין כתלי הכלא נאנקו בשנות ה-30 וה-40 חברי אצ"ל ולח"י שנתפסו בעת פעולות שונות נגד הבריטים והערבים, ושמונה מהם הועלו לגרדום. במאי 1947 פרצו לוחמי אצ"ל למבצר כדי לשחרר את חבריהם הכלואים. לאחר מלחמת הקוממיות הפך המקום לבית חולים ממשלתי לחולי נפש, ובחלק ממנו נוסד בשנת 1962 "מוזיאון הגבורה". בשנת 1980, לאחר מאבק ציבורי ממושך, פונה בית החולים והמקום הוסב לאתר גבורה ממלכתי המוחזק בידי אגודת אסירי עכו וירושלים.

הפריצה לכלא עכו

ביום ראשון, 4 במאי 1947, בשעה 14:00, יצאה מתוך חצר חוות-שוני יחידת הנדסה קרבית של האצ"ל, בפיקודם של דב סלומון ויהודה אפיריון. היחידה נכנסה לחמאם במסווה של טכנאי טלפון כאשר חייליה נושאים סולמות, חומרי נפץ, חבלים, אנקול וציוד פריצה. היחידה הטמינה את המטענים ללא הפרעה, שכן בתי עכו העתיקה והקיר הסתירו אותם מעיני הזקפים הבריטים.

במקביל, במסווה של שיירה צבאית בריטית, נפרשו סביב הכלא כוחות תקיפה ומילוט של האצ"ל שמטרתם לאפשר לאסירים להימלט ולהיטמע בקהל ולמנוע מהבריטים לתפוס אותם מיד עם הימלטם.

בשעה 16:22 הרעיד את הכלא פיצוץ אדיר. מיכאל אשבל - אחד מהאסירים - פוצץ את שער הסורגים במסדרון, בזמן שקבוצה אחרת של אסירים עכבה את הסוהרים הבריטים באמצעות מתרסים בווערים ורימוני הלם.

ההתקפה על כלא עכו בוצעה בכוח של 34 לוחמים. בעת הנסיגה נהרגו מפקד המבצע דב כהן ("שמשון") ועוד שניים מהכוח התוקף, וכן שישה מהאסירים הנמלטים. חמישה מלוחמי האצ"ל שבכוח התוקף נפלו בשבי הצבא הבריטי והועמדו לדין. שמונה מן הנמלטים נלכדו. 27 מאסירי האצ"ל והלח"י יצאו לחופשי.

182 אסירים ערביים שהיו בכלא ניצלו את ההזדמנות ונמלטו אף הם.

תוצאות הפעולה

כאמור, בעת הפריצה לכלא נפלו חמישה מלוחמי האצ"ל בשבי הצבא הבריטי והועמדו לדין. שלושה מהם - מאיר נקר, אבשלום חביב ויעקב וייס- נשפטו למוות, ושני הנותרים- אמנון מיכאלוב ומנחם אוסטרוביץ- נדונו למאסר עולם. בניסיון למנוע את תליית שלושת הנדונים למוות, חטף האצ"ל שני סרג'נטים בריטיים- מרוויין פייס וקליפורד מרטיין- ואיים להוציאם להורג אם יבוצע גזר הדין. שלטונות המנדט הבריטי לא נכנעו לאולטימטום זה, ובעקבות תליית האסירים נתלו גם שני החיילים הבריטיים החטופים. לפעולות אלה (הפריצה לעכו, תליית הסרג'נטים ו"ליל ההלקאות") הייתה השפעה מורלית חזקה על היישוב העברי בארץ ישראל ועל המאבק למען קום המדינה. גם יוקרת הבריטים בעולם נפגעה, והדבר תרם, בין היתר, להחלטתה של ועדת אונסקופ (הוועדה המיוחדת של האו"ם לעניין ארץ-ישראל)- על סיום המנדט הבריטי בארץ. ביישוב העברי היו הדעות חלוקות. יום לאחר הפריצה פרסם דובר הסוכנות היהודית הודעה ובה נכתב כי הפריצה היא "פעולה בלתי אחראית ומעשה איבוד לדעת. המתקפים איבדו 15 הרוגים ובמחיר זה שיחררו פושעים ערבים וביניהם כאלה ששפכו דם יהודי".

"פריצת בית-כלא הגדולה ביותר בהיסטוריה" - כתב משקיף זר. דומה, כי בהתחשב במכלול התנאים, אין זו הפרזה.

תודות :

לעמיר שלום על העריכה.

לניר הרטמן הטייס.

לאסף סולומון על חלק מהצילומים

עד הפעם הבאה- נתראה!!!

אבי הרטמן

קישור לסרטון: [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט Google Earth: [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט עמוד ענן: [לחץ כאן](#)

למזג אויר במנחת : [לחץ כאן](#)

למפת Google Maps : [לחץ כאן](#)